

kibirhatatlan. Imádtam, és szél tudtam volna verni a pofáját.” Szántó Piroska Ottlik-képe bizonyára hasonlóan ambivalens érzéseket támaszthat az olvasóban. Írásai alapján magam is egy rendkívül elegáns, visszafogott, halk szavú, amolyan *gentlemanlike* jelenségnek képzeltem a regényíró – bizonyára tudott ilyen is lenni. Ám Szántó Piroska most máshová helyezi a hangsúlyokat, az ő Ottlikja egy déli temperamentumú, egy olasz tenorista hisztériájával fellépő, nagyszájú, a kíméletlenségig önző, néha egyenesen kisszerű figura: a Nagy Idol házipapucsban. Ám a kulcsszó itt is – mint a kötet összes írásában – a szeretet. Ez rejlik Vas és Ottlik szörnyű, hajtépő veszekedései mögött, ez irányítja Ottlik és a feleség *odi et amo* csillagképű kapcsolatát, és persze ez kormányozza Szántó Piroska portrérajzoló ceruzáját is. És ekkor talán rádöbbenünk „Cipi” irtózatos dühkitöréseink, hagymázos vértolulásainak belső indítékára is: ez a nagyszerű író elemi, pusztító erejű módon vágyott a szeretetre. Ez sokszor nagyzási hőbort, ám többnyire csak esendő-elesett, szívszorítóan gyarló özsongás. Mindenki félelme hát, ám Ottliknak volt elég bátorsága, hogy esendőségét mintegy közszemlére tegye, póre kreatúrává üvöltse önmagát. Harsánysága nyilvános gyónás, indulatrohamai szemérmesen elcsúszott vallomások. Hogy végül sikerei közt is elhagyatottan, rájongói táborában is árván járja végig a „*minden testnek útját*”.

Ez utóbbiról beszél a könyv legnagyobb írói teljesítménye. A címadó AKT Vas István testének portréja. Rendkívül kényes, az elmondható határán fekvő téma, és csak tisztelet illeti Szántó Piroskát, hogy egyetlen pillanatra sem siklik félre a tolla, páratlanul biztos ízléssel, hibátlan arányérzékkel ábrázolja élete társa néha meghitt, néha furcsán idegen, fogyó és hízó, diadalmas és lepusztult, szép és csúnya, egyszóval megrendítően emberi testének történetét. A test emlékezete van oly mély, mint a léleké – vagy dehogyan badarság, ugyan ki tudná történetüket elválasztani? Ennek a megrázó prózaversnek minden sorából valami kései, ám korántsem rezignált vagy szomorkás, inkább büszkén dacos tapasztalat sugárzik. „*Persze, boldogan éltek, míg meg nem haltak. De meghalnak.*”

Bán Zoltán András

„ÉN CSAK TORKIG VOLTAM MÁR...”

Bertók László: *Priusz*

Századvég, 1994. 134 oldal, 320 Ft

„*Lett ott bennem, valahol nagyon mélyen, egy rettenetes súly, egy köhegy, egy vasbánya, ami húzott befelé, de tartott is, hogy a szél irányába el ne repüljek, hogy gyanakodjak, tartózkodjak akkor is, ha talán nem kellene. S lett kifelé, kívül egy sokáig elmosódott arc, egy képmás, egy élet, amely beteljesedni, élni akart.*” Bertók László dokumentumokból és elbeszélő meg értelmező kommentárokból egybeszerkesztett emlékiratkollázs sorsot meghatározó, a személyiséget tűzpróbában megedző szakaszt nagyít ki az önéletrajzból. 1955. augusztus 23-án a demokrácia elleni izgatás vádjával letartóztatják a főiskolára éppen fölvetett költőjelöltet és néhány barátját. A házkutatás, a kihallgatások, a koncepciók per, a büntetés fölfüggesztése, az amnesztiáért való szívós, sikertelen küzdelem, a munkaszolgálatos katonaszkodás, a szabadulás 1956 novemberében: ez az cseménysor a cselekmény első, hosszabb terjedelmű része. A PRIUSZ alap gondolata szempontjából nem kevésbé súlyos az 1957-től 1990-ig, az érvényes rehabilitálásig eltelt idő sűrítettebb, rövidebb krónikája, a megjelöltség miatti hátráltatások, gáncsok, előítéletek földézése és azé az elszánt erőfeszítésé, amelyre a belső egyensúly megmentéséhez, megszilárdításához szükség volt. A „történelem” átgázolt a személyes életen, olyan sebet ejtve, amelyek még a behegedés után is visszasajognak, nyomokat hagyva, amelyeket sohasem lehet véglegesen eltüntetni.

A vád (a legtömörebb változatban) így hangzott: „*Bertók László több társával 1952-ben létrehozott egy illegális irodalmi kört, amelynek célja volt demokráciaellenes versek szerkesztése. 1955-ben ezt az irodalmi kört felújították, azzal a céllal, hogy a fennálló társadalmi rend ellen izgassanak. Bertók több demokráciaellenes verset írt, amit másoknak elküldött.*” Az 1955-ben megalakult Ady Endre irodalmi körnek négy tagja volt, az „izgató” verseket tízen ha olvashatták – ennyit a kör tevékenységének társadalmi veszélyességéről. Céljaikról, programjukról az október 1-jén kelt vádirat tartalmaz összefoglalást. Narodnyik nézeteket vallanak; ver-

sikkal az elnyomott parasztságot akarják kiemelni a nyomorból, küzdenek a „beadás” ellen. Költészetük „nem lesz pártos, hanem csupán művészi, és nem fogja támogatni a Párt politikáját”. Utólag könnyű észrevenni az ellentmondást a pártatlanság és a parasztság „kizsákmányolása” elleni küzdelemmel való szembeszállás programja között, de nyilvánvaló, hogy Bertókék akkor „a Pártnak” alárendelt irodalom elutasítását nyilatkoztatták ki mindkét formulával. Még veszélyesebb volt rájuk, amit politikai nézeteikről tudott meg az ÁVH és a bíróság: helytelenítik a pártvezetők dicsőítését; az ÁVH kínozza áldozatait; nincs sajtó- és szólásszabadság; szovjet gyarmat vagyunk; az ország külpolitikája hasonlít egy „süjdedő” (!) hajóhoz és hasonlók. Ezek a vádak és az „ügyhöz csatolt tárgyi bizonyítékok” alapján szabtak ki – némi jóindulattal – Bertókra másodmagával nyolc hónapi, két társukra egyévi és nyolc hónapi börtönbüntetést.

A dokumentumok nagyobb része a letartóztatástól a csak harmincöt évvel később kiharcolt rehabilitációig tartó jogi processzus iratanyaga, benne egykori versek is; a másik, kisebbik csoportjuk az egyetemre való bekerülésért folytatott szívós küzdelmet hitelesíti. Az utólag (1990-ben és 1992-ben) megírt összekötőszövegben is ez az összefonódó két szál alkotja a cselekményt (ha tetszik, elszenvédője oldaláról: a történet). Irodalmi vagy nem irodalmi eszközökkel sokféleképpen ábrázolták az ötvenes évek koholt pereit; a hiteles földolgozások közös jellemvonása, hogy az egyedi eset tárgyilagos ismertetésén átdereng a modell, a történet „jó példa” lesz „az egész mechanizmusra, ami akkor működött”, ahogy Bertók mondja a magáéről. Az ő esetének sajátossága és a megközelítés eredetiségének záloga részint a továbbtanulás eltiporhatatlan ambíciójának motívuma, részint a büntetett előélet következményeinek szinte rendszerező számbavétele.

Bertók szabatosan meghatározza a különbséget a maga fölfogása és a hasonló külső sorsot elszenvédő politikai lázadó-, forradalmár- vagy mártírtípusé között. „Kérem, én nem akartam megdönteni a rendszert. Fogalmam sem volt, hogyan kell elkezdni az ilyesmit. Én csak tor-kig voltam már a hazugságokkal, az igazságtalanságokkal, az elkéservedéssel, csak nem volt mit enni,

csak nem lehetett már élni. Én csak éppen leérett-ségiztem, és szerettem volna tovább tanulni.” Az 1956-os eseményekből való kimaradását is az értelmiségivé válás makacs céltudatosságával indokolja meg: „Kérem, én beismerem, hogy miután kiengedtek a börtönből, miután felfüggesztették a büntetésem hátralévő részének a letöltését, s miután a munkaszolgálatból is szerencsésen megszabadultam, énbennem továbbra is az munkált, hogy valamiképpen talpra álljak, hogy tovább kell tanulnom, folytatnom kell az életemet valahol ott, ahol kettőtörték.” Ezért nem harcolt a Mecsekben, nem ment neki ávosoknak, karhatalmistáknak, rendőröknek. És ezért nem disszidált, mint társai közül nem egy. „Megvallom, nekem eszembe sem jutott. S nem azért, mert ’itt kell helytállnom, ha beledöglök is’, nem. Voltam csak, mint a fa, mint a fűszál, ami oda van növe a földhöz.”

Azért kellett idézni ezeket a kulcsmondásokat (amelyek egyben a szerkezet ívének tartópillérei) a PRIUSZ elejéről és végéről, hogy világosan kitessék: Bertók többre tör, nagyobb megoldandó föladdal viaskodik, mint az ötvenes évek kommunista „igazságszolgáltatásának” leleplezése. A magyar társadalom fejlődését évszázadok óta akadályozó, züllesztő baj folytonosságára döbbsentik rá a vele történtek: a paraszti polgárosodás felemáságára, hátráltatására, beteljesületlenségére. Arra a mérhetetlen igazságtalanságra, amelyről a mesei utópia keserédes hangján mondott véleményt Fazekas; amely Aranyt annyira gyötörte, hogy A FALU BOLONDJÁT és a BOLOND ISTÓK-ot töredékben hagyta; amelyet Gárdonyi, Tömörkény novellisztikája szomorkás szordínóval jelzett, Ady, Móricz harsányan, kihívó, lázító hangon kiáltott világgá, s a népi írók társadalmi agitációja a cselekvő beavatkozás küszöbéig vonszolt előre. Bertók prózája ehhez a láncolatához csatlakozik folytatásként és perújrafelvételként.

Indulatának két gerjesztője, a parasztság kizsákmányolása miatti fölháborodás és a keserűség, hogy tehetség, kitűnő bizonyítvány, hivatástudat nem elég a továbbtanuláshoz, közös eredetű. A bíróság által egykor inkriminált korai Bertók-versekben fölhangozó panaszokat, fenyegetéseket, átkokat a kibontakozás frusztrálása, a gúzsbakötöttség miatti tehetetlen düh erősíti föl.

„A föld, ezer év délibábjá,
 ráfonódik népem nyakára,
 és szívja vérét, fojtogatja.
 Ó jaj bekapja, nézd, bekapja.

Ma átok lett minden göröngye.
 Jajszó tapad ma minden rögre.
 És mindez még nem elég neki...
 Népem, szólj rá! szavadat érti.

Ti emberevő vad kufárok,
 akik miatt a föld ma átok,
 vigyázatok: a nép szavára
 a föld bekapja, aki bántja.”

(INTÉS)

Az ÁTOK mottószerű alcíme fölöslegessé teszi a keletkezéstörténeti eligazítást: „Egy egyetem és két főiskola elutasított”. Bezárulni látszik a sors, a továbblépni akaró leküzdhetetlen akadályba ütközött.

„Hogy nincs tovább, előltem szakadékok,
 betonfal... semmi... farkasfogó csapda.
 Köröttem roncsok: vágyak, tervek, célok...
 Átkozd meg Isten, aki így akarta.

Aki lefogta tovább lépő lábam,
 aki betönni igyekszik a szám,
 aki kínosan röhög majd utánam,
 ha elkerülöm, s le hagyom talán.

Mért kell letörtén maradnom, ha mennék,
 ha van erő bennem, vágy és akarat,
 s nézni, ki kinlódott a nehezén innét,
 amint erőlködik, s végül lemarad.”

Bertók kortárs irodalmi példaképei akkorigan Illyés Gyula, Veres Péter, a válságban megnövő Benjámin László és Csoóri Sándor; világ és világgép, tematika és hangvétel dolgában egyaránt a fiatal Csoórihoz fűzi a legközelebbi rokonság. Nem maradandó esztétikai értékük miatt becsüljük ezeket a verseket, hanem a gondolkodás becsületességéért, a naivnak is nevezhető, valójában bátor szókimondásért, az uralkodó korszellemmel szembe forduló független erkölcs tisztaságáért.

A PRIUSZ versbéli ekvivalensét a pályakezdő zsengei helyett az 1979-ben keletkezett DÉDAPÁM, MÁRCIUS-ban fedezzük föl. A két részből álló hosszúvers második fele tárgyilag

és motivikusan közvetlen előzménye a dokumentumokra épülő későbbi prózájának. Nyomatékos ismétlés emeli ki a vers vezérmotívumát: „összekeverem magamat vele”, „összekeveredtem végleg dédapámmal”. A dédapa: legenda és mítosz, de történeti valóság, sors- és kortárs is Bertók szemében. Jobbágnak született, félelmetes erejű, feltörekvő paraszt. Betyárok cinkosa; tiltakozik a kiegyezéssel világ ellen, pálinkát főz, vállalkozik,

„akkora lendülettel, mintha ezer év öklét akarná szétfeszíteni,
 építkezni, földet vesz, pereskedik,
 s ha sípújjú íngét feltűri, szalad,
 ki merre lát s ordít: »a Peti Csicsa lovat akar nyüzni, meneküljetek!«”

Buta véletlen végez vele, „hatvannégy éven senki abba halt bele, / hogy megrúgta a ló”; a lórúgás a vele összekeveredett dédunokát éri, talán „azért nincs / befejezve mindmáig annyi minden”. Betyárság, dutyi, szabadulás után is bujdosás: a dédapa és a dédunoka sorsképletét a társadalmon kivüliség, a feltartóztatás, a hiányos, mert erőszakkal megakadályozott önmegvalósítás tudata olvasztja egybe a mítikus visszatérés, sorsszerű ismétlődés jegyében. A vers a jövőt faggató szkeptikus, de nem ridegen bizalmatlan kérdéssel zárul:

„s ki lesz az, aki átnyúl majd fölöttem,
 fiammal együtt, és mondjuk, százötven,
 vagy talán száznegyvenkét év múlva, hogy
 dédapám életkorát ne feledjem,
 tehát kétezeregyszázhuszonegyben,
 talán március tizenötödikén,
 talán dédunokámmal és helyettem
 elmondhatja ill, hogy befejeztem?”

A próza nem szárnyal ilyen merészen előre az időben. Bár az utolsó oldalon olvasható igazolás arról szól, hogy az 1955. évi ítélet semmisnek kell tekinteni a, befejezés nem tesz derűssé, nem nyugtat meg. Egy előbbi álréhabilitáció csalafintaságára rábredve Bertók egy lappal előbb fakadt ki durvaságában is meggyőző, fájdalmas költőiséggel: „Hát akkor le vagytok szarva! Különbben is húsz éve már, meg huszonöt éve, meg harmincöt éve, meg az egész élet már!” A kifosztottságnak, a megalázott érdem számonkérésének disz-

náns hangzatát nem oldhatja harmóniává a későn jött fölmentő végzés. Ha van valami biztató és föllemelő a történetben, akkor az a család, a barátok, a falubeliek megható ragaszkodása, tettekben megnyilatkozó együttérzése: „*S most egyszerre szorul el a torkom és önt el a melegség... Hiszen nem csupán az igazságtalan meghurcoltatáson és az évtizedekre rám sültöt bélyegen, hanem a felém sugárzó szereteten is múlt, hogy közben »felnöttem«, s hogy amikor gyön-gült a szorítás, föl tudtam állni.*”

A dokumentumokat montírozó próza értékét a dolog természeténél fogva nem annyira a nyelvi-stiláris szépség, választékoság határozza meg, inkább az „anyag” célszerű elrendezése, a tények lényegyet kidomborító csoportosítása, a szerkezet. Ennek a kívánalomnak eleget téve, Bertók mindazonáltal a szó szoros értelmében vett szépprózai kvalitásairól is meggyőz a PRIUSZ-ban. Fogalmazásmódja pontos, higgadt, tárgyilagos. Tartózkodik a kifejezés naturalista vagy expresszív túlszimbólizásától. Ahol lehet, reflexió helyett túlszimbólizációs sugallati képbe sűrítő emlékezéssé ülededett egykorú tapasztalatát. A háborút átélte és utána kamaszodó nemzedékét azzal jellemzi legtalálósabban, hogy a frontharcok után visszamaradt fegyverek, löszerek, gránátok bármikor fölrobbanhattak (s föl is robbantak) a kezükben vagy körülöt-tük. A börtönélmények leírásában semmi sokkoló borzalom. „*Nem vertek meg*” – jelenti ki szárazon Bertók; de, mintha diavetítővel, felsorakoztatja a képeket, amint meztelenre vetkőztetik, pofonnal fenyegető pózban hallgatják ki, az örök vastag szőnyegben járkálnak a cellák előtt, és leselkednek, amit abból lehet tudni, hogy „*a »církli*» visszajelenték a »kukucs-kálóra”: az effélék a fontos apró tények művészetének remeklései. Négy-öt mondatban idézi föl „*begolyósodásának*” példajaként azt a hallucinációt, hogy édesanyja zokog a közelben; nyugtató injekciót kap, és e pillanat lelki hatása életfogytiglan prolongálódik: „*Azóla van, hogy pánikba esem, ha észreveszem, hogy »figyelnek«, hogy az ablakon át esetleg belül valaki, hogy tetten érnek, bármilyen ártatlan dologban.*”

Stilisztikai telitalálat egy csak bonyolult és tökéletlenül körülírható jelentésű igealak sűrű használata. Ez a „*Kérem*” mondatbevezetés, amely arra mindenképpen alkalmas, hogy elbizonytalanítsa vagy éppen hajléko-

nyabbá, többértelművé, árnyalatossá tegye a „*modalitást*”, azt a hangnemet, amely szavakon innen és túl éreztet meg a beszélő érzelmi és értékélelő viszonyát az elmondott vagy dokumentált élettényekhez. Lehet udvarias megszólítás, lehet ironikus; kifejezhet sértettséget, gúnyt és mentegetőzést; szerepelhet töltelékshóként és visszakérdéshóként. Bertók szóhasználatában ezek az értelmezési változatok nem oltják ki egymást, s a „*kérem*” ismétlése nem vezet modorossághoz. Az implicit olvasó megszólítása dialógusszerű beszédhelyzetre utal, a tárgy nélküli tárgyas igealak sokféle felhangja a befogadók, a címzettek különféleségét érzékelteti.

A PRIUSZ a kiszolgáltatót, meghurcolt, megjelölt, erkölcsi tartását mégis megőrző ember helyét határozza meg élete külső és belső koordinátái között. A kötetben szereplő másik írás, a MINTHA ÖRÖKKÉ ÉLNÉL Bertók életének történelmi gyökereiről szól: szülőfaluja és családja középkorig visszanyúló történetéről, saját születéséről, álmairól, emlékeiről. Háborús filmkockák peregnek, a babonáság, javasság, népi hiedelmek maradványai bukkannak föl, borjú születéséről olvasunk megelevenítő crejú életképet. Egyre nehezebb föltámasztani és életben tartani a távolodó múltat; a történelem, a nyelvtudomány és a folklór nyújtotta segítségen kívül a még élő öregk emlékezet maradt még – egyre ingékonyabb – támpontnak. A vállalkozás nehézségét, az „*eltűnt időből*” „*megtalált időt*” varázsoló szellemi erőfeszítést, Bertók viszonyát kollektív és személyes múltjához eredeti hasonlóan tetszi szemléletessé, költésze-te egyik vonulatára is érvényesen. „*Mintha egy hatalmas kötőmb előtt állnék, amú meg kell mozdítanom, s képes is lennék rá, ha megtalálnám azt a részét, ahol megmarkolhatom, s ahol a holtpontján a legkönnyebben átfordíthatom. Elindulok, körbejárrok, tapogatom, nézem, mint egy alakítatlan élőlényt, aki viszont engem néz, de nem támad, nem ellenségem, csak tudja, hogy dolgom van vele, s hogy nem segíthet. Vár. Ha meghátrálok, eltűnik, visszahúzódik. Ha odanézek, fölveszi formáját. Át tudom ugrani, lebegni tudok fölötte, de nem tudom, hogy foghatnám meg.*”

Nem régészkedés vagy néprajzi tanulmány s főleg nem nosztalgikus album a MINTHA ÖRÖKKÉ ÉLNÉL. A költőt, az író, az embert természetes érdeklődés sarkalja,

hogyan számot vessen eredetével: honnan jött, miből lett. Másik indítéka a hűség és a szeretet ősei és világuk iránt, anélkül hogy hamis ábrándokat táplálna magában e világ jövőjéről. A „jegyzetek, közlések” (ez az alcím) tudatosan vállalt töredékességet sejtetnek; érezzük, lett volna még Bertóknak rekonstruálni-, megeleveníteni-, elbeszélni-, továbbadni-, s talán önmagán tett fájdalmas erőszakkal szakította meg a „vései prózát”, ahogy baráti körben neveztük a régóta tervezett opust. Aki elolvassa az édesanya utolsó betegségéről és haláláról szóló megrendítő lapokat a könyv végén, a dermesztően pontos portrét, az olajjal átítatot talajon megállt könny metaforáját, megérti, miért szakadt vége az emlékidézésnek. És bízik benne, hogy nem végleg.

Csűrös Miklós

HOGYAN JUTOTTUNK IDE?

*Gerő András: Magyar polgárosodás
Atlantisz, 1993. 434 oldal, 396 Ft*

Gerő András tanulmánykötete tizenöt tanulmányt tartalmaz, az első 1978-ban, az utolsó 1992-ben jelent meg. A közel tizenöt évet átfogó különböző műfajú írásokban megjelenő gondolatsorozatot a már a címben is jelzett idea: a polgárosodás fogja össze.

Az utóbbi évtizedben divattá és szükségessé vált a polgárosodásról beszélni. Gerő érdeklődése talán a szükségességből, de egyértelműen nem a divatból következik; korábban kezdett el a témával foglalkozni. A divat mindig veszélyes a történetíró számára, nagy a csábítás, hogy a múlttól ne csak beszéljünk, hanem azzal érzelmileg is azonosuljunk. A szerző nem esik ebbe a hibába: a múltat múltnak, a jelent jelennek fogja fel, s ez lényeges, hiába van a kijelentésnek „cipőt a cipőboltból” jellege. Gerő írásai a mának éppen annyira szólnak, amennyire történelmi írásnak szólnia kell: azt vizsgálja, hogyan jutottunk el a mához, azaz segítséget nyújt annak megértéséhez, hogy hol is vagyunk. Nem

azonosul a múlttal, s nem is utasítja el; érti, hogy egyikre sincs lehetőségünk: tudomásul kell venni a múltat, eseményeivel, értékrendjeivel, hogy a ma eseményeit és értékrendjét az önismeret teljes páncélzatában kíséreljük meg alakítani.

Kronologikusan a kötet többé-kevésbé felöleli az ún. hosszú XIX. századot: a reformkortól a dualista birodalom végéig. A „kezdek”, azaz a napóleoni korszak hiányáért a két világháború közötti, sőt részben a háború utáni időszakra való kitekintés kárpótolja az olvasót.

Tanulmányorozatról és nem rendszeres (monografikus) feldolgozásról van szó; ezt azért hangsúlyozom, mert ebből következően nem lehet a szerzőnek felhánytorgatni a „hiányokat”, saját érdeklődése és értékrendje határozza meg, hogy mikor miről ír, mi az a téma, amelyhez hozzákapcsolja a magyarországi (és mindenekelőtt a magyar) társadalomról, politikáról, kultúráról kialakított nézeteit.

A vizsgált avagy tárgyalt időszak átalakulás korszaka. Arról természetesen lehet vitatkozni, hogy az adott átalakulás mikor kezdődött s mikor fejeződött (fejeződik) be, ha a történelmi folyamatoknak egyáltalában van kezdetük és végük, és e két fogalom nem pusztán didaktikus segédeszköze a leírásnak és leírónak. Az átalakulás lényegét a különböző történések a különböző korszakokban más és más alapfogalmakra, paradigmákra építetik és építik: hol a feudalizmusról a kapitalizmusra való átmenet, hol a modernizáció, hol a polgárosodás kifejezéssel találkozunk. Az egyes paradigmák nem okvetlenül egymást kizárók, de ugyanakkor jelzik, hogy ki mit tart meghatározónak.

Valamennyi elképzelés a világ vagy legalábbis egyre táguló glóbuszunk egészében gondolkodik: feltételezi, hogy mindenütt hasonló jelenségekkel találkozunk. A hasonló és nem azonos kifejezés igen lényeges, mivel tagadhatatlan, hogy az Amerikai Egyesült Államok feudalizmust nem ismert valósága, Afrika gyarmati tapasztalata és az öreg kontinens, az Európa nevű úrhölgy sokszor túlzottan általánosított története nem „azonos”.

A totális megközelítés integratív része a világ egységeseülésének felfogása, ami nem